

A kertészeti termesztés fejlesztésének stratégiája

Papp J.¹ és Nyéki J.²

¹Szent István Egyetem, Kertészettudományi Kar
1118. Budapest, Villányi út 35–43.

²Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum
4032 Debrecen, Böszörményi u. 138.

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
HORTICULTURAL
SCIENCE

AGROINFORM
Publishing House, Hungary

Összefoglalás

A kertészeti ágazatok fejlesztési terveit összefoglaló munka tartalmazza mind az öt kertészeti ágazattal kapcsolatos jövőbeni elképzeléseket. Ezen ágazatok (zöldségtermesztés, gyümölcstermesztés, szőlőtermesztés, borászat, gyógynövénytermesztés, disznóvényszerű termesztés) adják együtt a szaporítóanyag-előállításal a növénytermesztés termelési értékének 30–35%-át. A kertészeti ágazatok termelése a privatizáció és a tőkehiány következtében jelentősen visszaesett. Az EU-hoz való csatlakozás sürgetően veti fel a korszerűsítés és a versenyképesség növelését, amihez elengedhetetlen az állami segítségnyújtás.

Perspectives and tasks in horticultural production

Summary

The work summarizes the prospective conceptions of all the five horticultural branches. These branches (vegetable, fruit, grape and wine, herb and ornamental plant production) with the production of propagating material together amount to round 30–35% of the total value of the entire plant production. The performance of horticultural branches declined significantly because of privatisation and lack of capital. The accession to the EU urges the development of modernization and competitiveness, therefore the state subsidies are indispensable.

1. A kertészeti termesztés helye és szerepe a hazai agrárgazdaságban

A kertészet megítélése a hazai agrárgazdaságban az elmúlt évtizedekben ellentmondásosan alakult. A 60-as években és a 70-es évek elején a mezőgazdaságban foglalkoztatottak magas aránya szükségessé tette a kertészeti termesztés gyors fejlesztését, ami ebben az időszakban nagyrészt extenzív módon valósult meg, mert az intenzív fejlesztéshez szükséges beruházásokra pénzügyi források nem álltak rendelkezésre és mert az ültetvénytelepítéseket csak mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas területeken engedélyezték. A foglalkoztatási gondok enyhítésére irányuló kertészeti fejlesztés terméktöbbletét az akkor igénytelen keleti piacokon értékesítették.

A 80-as évek elejétől kezdődően a kertészeti export az importáló kelet-európai országok fizetőképességének csökkenése miatt nagyarányú visszaesést mutatott. Ezzel párhuzamosan az élőlétszámú kertészeti ágazatok termelése megdrágult és veszteséges lett, ezért a kertészeti termelés zömét a másodgazdaság szférájába irányították (háztáji, részesművelés, szakcsoportos termelés stb.). A kertészeti kutatást és a szaktanácsadói intézményhálózatot, működőképességük határát elérően leépítették. Évtizedeken keresztül a hazai mezőgazdaság fejlesztésének homlokterében egyoldalúan a

gabona- és húsprogram állt. A 80-as években és a 90-es évek első felében a beruházás- és élőlétszámú kertészeti ágazat jövőjét közzgazdaságilag megkérdőjelezték.

Az EU-integrációs tárgyalásokkal párhuzamosan a 90-es évek második felétől kezdődően a hazai kertészeti termesztés nemzetgazdasági szerepének és perspektívájának megítélésében jelentős változás következett be. **Felértékelődött a szerepe a magyar mezőgazdaság üzemi szerkezetének alakításában, a foglalkoztatási gondok enyhítésében, a vidékfejlesztés feladatainak megoldásában és az EU piacokon történő értékesítés lehetőségeinek kihasználásában.**

1.1. A hazai kertészeti termesztés feltételei, nemzetgazdasági szerepkörei és stratégiai kérdései

A kertészet egyike a magyar agrárgazdaság legszínesebb és legsokoldalúbb főágazatának, amely magában foglalja a zöldség-, gyümölcs-, szőlő-, disznóvényszerű- és gyógynövénytermesztést. A hazánkban termesztett szőlő több mint 90%-át borrá és más szőlőalapú terméké dolgozzák fel, ezért a szőlőtermesztés és a borászat egymásra utalt és egymástól elválaszthatatlan ágazatok. A kertészethez közvetlenül kapcsolódik az egyre nagyobb jelentőségű lakóterületi zöldfelület-rende- zés és -fenntartás feladatköre is.

Magyarország a Kárpát-medence által védetten, kiváló agroökológiai adottságokkal rendelkezik a mérsékelt égövi kertészeti kultúrák termesztéséhez. A magyar lakosság kertészeti aktivitása világviszonylatban kiemelkedő szintű, ami igen értékes természetési hozzájárulást és motivációt alapul. **Hazánk kertészeti kultúrája nemzeti kincsünk része**, amelyet megőrizni és fejleszteni szükséges. Kedvező természet adottságokra és tradicionális kertkultúrákra alapozva nemzetközi összehasonlításban is számottevő a kertészeti potenciálunk. 1997-ben Magyarországon állították elő a világ összes zöldségtermésének 0,3%-át, szőlőtermésének 1,3%-át, bortelemelésének 1,7%-át és gyümölcstermésének 0,25%-át.

A kertészet sokoldalúsága nemcsak a hazai agroökológiai potenciál kihasználása szempontjából előnyös, hanem piaci alkalmazkodóképessége révén a kertészet termékei jó eséllyel vehetnek részt az egységes európai piacokon folyó versenyben is. A széles termékkörű kertészeti termesztés lehetővé teszi a piac különleges igényeinek kielégítését és a piaci részek rugalmas kihasználását. Sokoldalúsága alapján alkalmas az eltérő, változatos hazai ökológiai adottságok kihasználására. Ennek jelentőségére utal, hogy **a kertészeti ágazat termékeinek mintegy 70–80%-át más mezőgazdasági növények termelésére kevésbé alkalmas tájörzetekben állítják elő. E tájörzetekben a kertészeti termesztésnek nincs más alternatívája.**

A kertészeti tájörzetekben a hátrányos helyzetű térségek fejlesztésének bázisai lehetnek. A kertészet egész tájak, kistérségek arculatát és a lakosság életszínvonalát befolyásoló ágazat volt a múltban, de annak kell maradnia még inkább a jövőben is. A nagy hozzáadott értéket előállító **kertészeti ágazatok élőlakosság-igényessége hosszú távon megmaradó sajátossága a kertészeti termesztésnek.** A kertészet élőlakosság-igényessége az utóbbi évtizedben a vidéki lakosság foglalkoztatásában az Európai Unió országaiban is felértékelődött. **Az ezredfordulót követő évtizedekben várhatóan hazánkban is az intenzív kertészeti termesztés foglalkoztatja majd a legtöbb fő- és mellékfoglalkozású mezőgazdasági vállalkozót.**

A vidékfejlesztésben, a vidéki lakosság megtartásában a kertészet szerepe kiemelkedő jelentőségű hazánkban is. **A vidékfejlesztés Magyarországon dinamikus kertészeti fejlesztést igényel.** A kertészet belterjességét és élőlakosság-igényességét ki kell használni a lakosság foglalkoztatásában és a helyben tartás feltételeinek megteremtésében.

A kertészet sajátosságaiból eredően a gazdálkodás tradíciói erősek, mert **alapvetően családi munkaerőre, generációk együttműködésére alapozódik.** Üzemi szerkezetében **a családi vállalkozás a meghatározó gazdálkodási egység,** amely dominanciáját a jövőben is megtartja. A következő évtizedben is nagyarányú lesz a kertészeti árutermesztéssel kiegészítő tevékenységként foglalkozók köre. **Magyarországon csaknem 1,5 millió házikert és 0,3 millió hétfégi kert van, ahol jórészt önálló kertészeti termesztést folytatnak.**

A kertészet nemzetgazdasági szerepe az életszínvonal fejlődésével párhuzamosan növekszik, mert **sok szállal kötődik az élet minőségéhez.** A kertészeti termékek iránti kereslet áruinak széles körénél várhatóan jelentős piacbővüléssel jár, amely nemcsak a fogyasztási cikkekre vonatkozik, hanem a kert- és környezetkultúra fejlődéséhez szükséges termékekre és szolgáltatásokra egyaránt.

A kertészeti termesztés mennyiségben és minőségben biztonságosan képes kielégíteni a hazai igényeket, s emellett termékeinek mintegy 20–40%-a várhatóan gazdaságosan lesz exportálható a hazai ellátás szintjének veszélyeztetése nélkül. Kertészeti termékekből importra csak választék bővítés és a különleges igények kielégítése céljából lesz a következő évtizedben szükség.

1.2. A kertészeti termesztés helyzete és tendenciái

A kertészet a hazai agrárgazdaság legbelterjesebb ágazata. Kertészeti termesztéssel hasznosított földterület mindössze 350–400 ezer ha, amelynek megoszlását alágazatonként az 1. táblázat tartalmazza. A kertészet az összes mezőgazdasági terület 6–7%-án, a növénytermesztés bruttó termelési értékének 30–36%-át állítja elő. A kertészeti termelés értékét jelentősen növelik a kertészeti alapanyagok feldolgozásával előállított élelmiszeripari termékek.

1. táblázat A kertészeti ágazatokkal hasznosított terület (ha) (1999)

Zöldségtermesztés	
– szabadföldi	90 000–120 000
– fóliával takart	6 000–7 000
Szőlőtermesztés	13 000
Gyümölcstermesztés	93 000
Disznónövénytermesztés	2 000–3 000
Gyógynövénytermesztés	35 000–42 000
Összesen:	
kb. 350 000–420 000 ha	
– A mezőgazdasági terület	5,7–6,8%-a
– A növénytermesztés bruttó termelés értékének	kb. 30–36 %-a

Forrás: ágazati elmerések

A kertészeti termesztés a tulajdonviszonyok változásai, a hazai fizetőképes kereslet csökkenése, a keleti piacok összeomlása és az EU-piacvédelmi intézkedései együttes hatására jelentős mértékben csökkent (2. táblázat). A kertészeti termelés és export csökkenése az előregedett és korszerűtlen ültetvényterületen működő gyümölcs- és szőlőtermesztési ágazatot érintette leginkább.

2. táblázat A főbb kertészeti termékcsoportok termelésének volumenindexei, 1990=100,0

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Zöldség	100,5	79,8	75,2	77,0	86,9	92,6	92,9	106,1
Gyümölcs	93,4	86,0	89,8	77,3	54,3	77,0	66,5	64,8
Szőlő	82,9	68,6	66,4	67,1	59,2	74,5	81,8	78,4

Forrás: KSH Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv, 1997, 1998.

1.2.1. Zöldségtermesztés

A zöldségtermesztési ágazatban mintegy 40–50 zöldségfaj termesztésével foglalkoznak árutermelési szinten Magyarországon. Ez a hazai kertészet meghatározó jelentőségű ágazata, amelynek termelési szerkezete a kertészeti ágazatok közül legrugalmasabb és leggyorsabban változtatható. Évi bruttó termelési értéke 75–100 milliárd Ft, amelynek hozzávetőlegesen megoszlása a következő:

szabadföldi zöldségtermesztés	60–75 milliárd Ft,
zöldség-hajtás	25–27 milliárd Ft,
zöldség-magtermesztés	2–3 milliárd Ft.

A betakarított zöldségtermés a 80-as években meghaladta a 2 millió tonnát, ami napjainkban 1,5–1,8 millió tonnára esett vissza (3. táblázat). A zöldségtermesztéssel legalább 70–100 ezer család foglalkozik hazánkban. A kézimunka-igényes zöldségfélék termesztése jól illeszkedik a kis földterülettel rendelkező gazdasági szerkezetbe. A zöldségtermesztési ágazat termelésének 75–80%-a kisgazdaságokból származik.

3. táblázat Zöldségfélék termelése Magyarországon

Év	Összes mennyiség ezer tonna	Termőterület ezer hektár
1931–1940	–	55
1951–1960	–	114
1961–1970	–	123
1971–1975	1784	117
1976–1980	1984	127
1981–1985	1832	96
1986–1990	2082	106
1987	2225	101
1991–1995	1464	99
1991	1993	112
1992	1400	82
1993	1336	86
1994	1418	102
1995	1664	119
1997	1594	123
1998	1861	115

Forrás: KSH Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyvek

Az egészséges táplálkozás igényli a jelenlegi 85–90 kg/fő évi hazai zöldségfogyasztás élettanilag kívánatos 120 kg/fő szintre növelését. Ez azt jelenti, hogy a hazai zöldségfogyasztás a mai 800–900 ezer tonnáról 1,2–1,3 millió tonnára növekedhet. A megtermelt zöldségmennyiség mintegy 70%-a a hazai ellátást szolgálja. A zöldségkinálat hazánkban idényszerű, különösen decembertől májusig lenne szükséges javítani a hazai ellátást. Az egy főre jutó évi zöldségfogyasztáson belül a friss zöldség aránya 80–85%, a tartósított termékeké 12–15% és a mélyhűtötteké 4–5%. Az összes termés 7–9%-a kerül friss exportra. A kivitel aránya a hajtított zöldségféléken belül a legnagyobb. Legtöbbet vöröshagymából, paprikából, gombából, görögdinnyéből, uborkából, fokhagymából, csemegekukoricából és tormából exportálunk.

A hazai zöldségtermesztés az 1994. évi mélypontot követően minden termelési mutatóban növekvő tendenciát mutat. A termelésre jellemző, hogy sok fajjal és fajtával fog-

lalkozik, így a piac változó igényéhez gyorsabban képes alkalmazkodni. Bár **Magyarország adottságai hozzávetőlegesen 100 zöldségféle termesztésére alkalmasak, mégis 12 zöldségfaj foglalja el a termőterület 90%-át (4. táblázat)**. A meghatározó 12 zöldségfaj közül a 80-as évek közepe óta a csemegekukorica termesztése mutat töretlen fejlődést mind a terület nagyságát, mind a termesztett mennyiséget illetően, mert biztos a feldolgozóipari és export-háttere.

4. táblázat Főbb zöldségfélék termésmennyisége (1000 t)

Zöldségfaj	1986–1990	1991–1995	1996	1997	1998	1998/1986–90 Index
Csemegekukorica	74	117	173	184	203	274
Zöldborsó	334	157	165	70	71	21
Zöldbab	39	30	29	32	28	72
Paradicsom	464	275	263	220	330	71
Étkezési paprika	176	128	131	141	152	86
Fűszerpaprika	80	49	52	45	65	81
Vöröshagyma	187	164	180	128	150	80
Fejes káposzta	131	123	153	171	178	136
Sárgarépa	112	102	121	117	118	105
Petrezselyem	53	54	52	48	59	111
Uborka	124	97	102	119	126	102
Görögdinnye	124	72	92	76	112	90

Forrás: KSH

A friss piaci zöldségfelhozatal erősen szezonális jellegű. A harmadik negyedévben kerül piacra a teljes mennyiség fele, de kedvező tendencia mutatkozik a téli-tavaszi felhozatal egyenletesebbé tételére is. Ebben jelentős szerepe van a növekvő hajtásnak. Legjelentősebb hajtított zöldségfajok hazánkban a paprika, a paradicsom, a káposztafélék és az uborka.

Az utóbbi években a termesztett gomba termesztése és exportja folyamatosan emelkedik, s az előrejelzések szerint az ezredfordulót követő évtizedben a jelenlegi termésmennyiség többszörösére növelhető. A II. világháború előtt nagy tradíciókkal rendelkező zöldség-magtermesztés visszaesett, mert a kistermelőknek nincs kellő szakismeretük és speciális eszközellátottságuk.

1.2.2. Szőlőtermesztés és borászat

A szőlőtermesztés és borászat a leghagyományosabb kertészeti ágazat; hazánk területén a honfoglalás óta fontos szerepet tölt be.

Magyarország a szőlőtermesztés északi határán fekszik, ezért klimatikus adottságaink elsősorban a minőségi fehérbor készítésének kedveznek. A termesztés hatékonysága és az előállított bor minősége alapvetően termőhelyfüggő. Ezt tükrözi az a tény is, hogy a **hazai szőlő- és bortermelés 80%-a borvidékekre és bortermő helyekre koncentrálódik**. A tudományos megalapozottsággal elkészített termőhelykataszter szerint mintegy 191 ezer hektár kiválóan alkalmas szőlőtermesztésre, tehát az ágazatnak jelentős, eddig ki nem használt agroökológiai potenciálja van.

A hazai termesztés és borászat főbb összehasonlító adatait a 5. táblázatban közöljük. A statisztikailag nyilván-

5. táblázat A szőlőtermesztés és borászat főbb adatai

Megnevezés			1976–1980	1981–1985	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Terület	Összesen	1000 ha	184	157	142	140	138	136	135	132	132	131	131	131	130
	ebből termő		166	129	109	110	111	110	112	106	101	100	100	99	99
Termés	Összesen	1000 t	837	784	676	580	863	759	662	607	614	544	665	717	720
	Termőterületen		763	656	611	480	722	652	561	528	536	482	608	650	652
Termésátlag		t/ha	4,6	5,1	5,6	4,4	6,5	5,9	5,0	5,0	5,3	4,8	6,1	6,6	6,6
Étkezési		1000 t	68	55	48	40	61	65	50	46	42	36	38	43	39
Bortermés	(egyszer fejtett)	1000 hl	5157	4958	4707	3711	5475	4607	3878	3644	3694	3289	4188	4472	4334
Telepítés	ha			3517	1792	1219	387	256	96	72	56	193	147	134	
Szaporítóanyag-előállítás	millió db				17,8	8,4	3,8	4	2	1,5	1,8	2,5	3,7	3,6	4,3

Forrás: KSH

tartott összes szőlőterület az utóbbi évtizedben stagnált, nagyobb mértékű csökkenése a 80-as évek végén és a 90-es évek elejére következett be. A tulajdonviszonyok rendezetlensége, a telepítési támogatások szüneteltetése és a borértékesítési problémák miatt a 90-es években a szőlőültetvények felújítása messze elmaradt a kívánatos szinttől. A szőlő szaporítóanyag-termesztés összeomlott, ma sem mennyiségileg, sem fajtaösszetételében nem képes az ágazat igényeit kielégíteni. A kiöregedőben lévő és a már amortizálódott szőlőültetvények jelentős, csaknem 40%-os részarányt képviselnek.

A szőlőterület csökkenését a korszerűsödő termesztési technológiák és a megmaradó ültetvények fokozódó terhelése hosszabb ideig kompenzálta. Mára azonban a szőlőültetvények termőpotenciálja az elöregedés, az újratelepítések, valamint a felújítások elmaradása és a gondozási hiányosságok hatására kritikus szintre csökkent.

A hazai szőlőtermesztésben egyaránt megtalálhatók a hagyományos termesztést képviselő és az exportigényeknek jobban megfelelő ún. világfajták, valamint a rezisztens interspecifikus hibridek egyaránt. A fehér borszőlők aránya eléri a 80%-ot, a vörösbor-szőlőfajták 20%-kal részesednek.

Telepítési rendszer, támaszrendszer és tőkeművelésmód tekintetében a magyar szőlőtermesztés változatos. Ültetvény-szerkezet tekintetében középtávon is sokszínűséget fog mutatni.

A magyar szőlő- és bortermelés az elmúlt évtizedben a piaci viszonyok szempontjából jelentős változáson ment keresztül. A 90-es évek elején rövid idő alatt megszűntek a tradicionális exportpiacok, és mintegy 2,4 millió hl bor- és bor-alapú termék exportjának átirányítását kellett megoldani.

A hazai szőlőtermés 90–92%-át borként dolgozzák fel, így gazdaságosságát a borértékesítés eredményei döntik el. Az utóbbi években átlagosan előállított 3,5–4,5 millió hl bor teljes mértékben fedezi a hazai szükségletet, és lehetővé tesz évente 1,0–1,3 millió hl borexportot, mintegy 100 millió USD export árbevétel mellett. A hazánkban előállított minőségi borok hozzájárulhatnak a kedvező országkép megjelenítéséhez is.

Hazánkban a szőlőtermesztéssel több mint 140 ezer ember foglalkozik fő- és kiegészítő tevékenységként, s mintegy 40–50%-uk borkészítéssel is. Az elaprózott üzemekből származó, eltérő fajtájú és termőhelyeken termelt szőlőből azonos minőségű bort előállítani nem lehet. A családi gazdaságok fejlesztése és a termékpálya szereplői integrációjának ösztönzése egyaránt szükséges.

A hazai szőlőtermesztés üzemi szerkezetének alakulását 1998-ban a 6. táblázat tartalmazza, összehasonlítva Olaszország és Ausztria birtokszerkezetével.

6. táblázat A szőlőtermesztés üzemi szerkezete, 1998 (Tóth Sándor összeállítás)

Birtokméret	Magyarország		Olaszország		Ausztria	
	a birtokosok száma					
	fő	%	fő	%	fő	%
1 ha alatt	128 036	90,2	961 877	81,1	21 196	59,1
1,01–5 ha	12 115	9,2	196 951	16,6	11 859	33,1
5,01 ha felett	918	0,6	26 373	2,3	2 814	7,8
Összesen	141 069	100,0	1.185.201	100,0	35 869	100,0

A pincészövetkezetek aránya:

Magyarországon teljes a hiányuk

EU szőlő- és bortermelő országokban 55%

Forrás: EU Statisztikai adatok

Hegyközségek Nemzeti Tanácsa

A borászati kapacitások kedvezőtlen tulajdonszerkezete a fő oka az évente ismétlődő hazai borválságnak. A szőlőterület-tulajdonosok birtokában jelenleg mindössze a szőlőfeldolgozók 33%-a, a bortároló kapacitás 14%-a és a palackozókapacitás 14%-a van.

A szőlőtermesztő és borászati tájörzetekben (borvidékek és bortermőhelyek) csak a szőlőtermesztéssel és a ráépülő borászattal lehet a vidékfejlesztés feladatait eredményesen megoldani.

1.2.3. Gyümölcsstermesztés

A gyümölcsstermesztési ágazatban jelenleg 14–15 mérsékelt égövi gyümölcsfaj termesztésének van gazdasági jelentősége, de a termesztetők száma meghaladja a 20-at. A mezőgazdaságilag művelt területnek a gyümölcsstermesztés mindössze 1,5%-át foglalja el, de jövedelemtermelési és lakosságmegetartó képessége alapján nemzetgazdasági szerepe sokkal jelentősebb. Különösen kiemelkedő a szerepe a gyengébb termőhelyi adottságú térségek lakossága életfeltételeinek javításában és a vidékfejlesztési programok eredményes végrehajtásában.

Az utóbbi két évtized alatt a kertészeti ágazatok közül a gyümölcsstermesztés került a legválságosabb helyzetbe. A 90-es évek első felében elmaradtak a gyümölcsöstelepítések. Korábban évtizedeken keresztül az új gyümölcsösök létesítésére kedvezőtlen termőhelyi adottságok mellett került

sor. A meglévő ültetvényfelület jelentős részében nem korszerű az alany- és fajtahasználat, valamint a művelési rendszer. Kedvezőtlen a gyümölcsösök kor szerinti összetétele is. Becslések szerint **az ültetvények mintegy 50%-a amortizálódott, s ezért a következő évtizedben felújításra szorul.** Az utóbbi évtizedben a gyümölcsösök telepítésére és kivágására vonatkozó adatokat a 7. táblázatban közöljük. A földnyilvántartásban a gyümölcsös művelési ágban nyilvántartott terület legalább 10–20%-a elhanyagolt vagy egyáltalán nem művelt. Ezzel is magyarázható, hogy míg a statisztikailag kimutatott összes gyümölcstermő terület az utóbbi évtizedben stagnál, addig a termésmennyiség gyümölcsfajonként és évente változó mértékben, 20–50%-kal csökken (8. táblázat).

Mennyiségileg és a gyümölcsfogyasztásban betöltött szerepe alapján jelenleg és **a jövőben is az alma lesz a meghatározó gyümölcsünk.** Bár ma az almatermesztés korszerűsége jelentősen elmarad a megkívánt színvonalról, és az értékesítésben az ipari felhasználás aránya kedvezőtlen, s ennek következtében a jövedelmezőség nagymértékben csökkent, mégis a relatív termésbiztonság és a termesztési tradíciók alapján részaránya hosszú távon is meg fogja haladni az 50%-ot. **A csonthéjasok közül a hungaricumnak tekinthető meggy megtartotta korábbi pozícióját,** sőt

kedvező értékesítési lehetőségei alapján termesztése iránt fokozott érdeklődés volt tapasztalható az elmúlt évtizedben. A bogyógyümölcsök részaránya az összes gyümölcstermesztésen belül kedvező. A magyar málnatermesztés és -export nemzetközileg is számon tartott jelentőségű.

A hazai gyümölcstermesztés kialakulásában és területi elhelyezkedésében hagyományosan a foglalkoztatási gondok enyhítése játszott szerepet. Az 1995–1997 közötti években Északkelet-Magyarországon termelt az összes gyümölcs 44,2%-a és a Duna–Tisza közén pedig 22,4%-a. A mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas Északi-középhegység lankáin állítják elő a hazai málnatermés 50%-át. A bogyógyümölcs-termesztésben az ökológiailag kedvezőbb termőhelyeken alakult ki a nagyobb termelési koncentráció.

A viszonylag szerény összes termésmennyiség ellenére a hazai gyümölcstermesztési ágazatot folyamatos értékesítési krízisek jellemzik. A keleti piacok összeomlása után a hazai gyümölcstermesztés, elsősorban az almatermesztés megfelelő minőségű asztali gyümölcs előállítására még nem készült fel. A hazai gyümölcsvertikum széthullott, teljes szakadás következett be a termesztés, a feldolgozás és a kereskedelem kapcsolatrendszerében. A rendkívül nagy számú termelő szervezetlenül és kiszolgáltatottan értékesíti a megtermelt gyümölcsöt, mert a hazai gyümölcs piac szabályozatlan.

7. táblázat Gyümölcsültetvény-letételezés és -kivágás (ha)

Év	Telepítés	Kivágás
1988	1497	–
1989	3056	–
1990	2522	1993
1991	1000	1955
1992	544	973
1993	409	596
1994	850	469
1995	1500	860
1996	4000	1000
1997	3500	1200
1998	3800	1800
Összesen	22678	10846

Forrás: KSH, OMMI és FVM adatok

1.2.4. Gyógynövények termesztése

A gyógy- és illóolajos növények termesztése, feldolgozása és kereskedelme még ma is sikerágazat hazánkban. **Ökológiai adottságaink között termesztett és begyűjtött gyógy- és illóolajos növények minőségük alapján világhírnévre tettek szert, s gyakran tradicionálisan hungaricum termékként jelennek meg az exportpiacokon.**

Magyarországon mintegy **214 gyógy- és illóolajos növényfaj tekinthető hivatalosnak, és ezek drogja forgalmazható.** A vadon termő növényfajok a gyógynövényágazatban még az ezredfordulót követő évtizedekben is fontos helyet foglalnak el. **Az összes hazai gyógynövénytömeg 50%-a**

8. táblázat A hazánkban termelt és a jövőben reálisan tervezhető gyümölcsmennyiség

Gyümölcsfaj	1000 tonna												
	1938	1950	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1990	1991-1995	1996-1999*	2001-2005**	2006-2010**
Alma	167,0	134,0	304,9	395,8	606,5	749,6	967,8	1138,7	1070,5	671,0	465,0	650,0	750,0
Körte	19,6	46,1	63,1	65,0	77,5	94,1	87,2	104,6	80,9	57,0	40,0	60,0	80,0
Birs	2,0	3,1	3,2	5,0	4,3	5,6	4,2	3,6	3,1	–	1,2	4,0	6,0
Cseresznye	12,0	31,0	32,2	35,0	28,7	29,7	26,1	32,5	28,6	24,0	20,5	25,0	30,0
Meggy	7,4	28,5	37,0	42,1	35,4	39,5	34,9	60,3	72,3	67,0	56,0	70,0	90,0
Szilva	94,0	182,7	217,7	243,4	221,9	208,4	174,8	169,0	186,0	125,0	102,3	120,0	130,0
Kajszi	21,5	96,8	56,0	90,6	90,9	66,1	46,0	45,5	39,2	31,0	34,5	30,0	50,0
Őszibarack	22,6	32,2	24,1	40,7	94,5	114,9	89,8	85,6	70,2	55,0	64,4	60,0	80,0
Dió	11,5	26,9	11,8	11,1	14,5	18,4	14,3	12,4	8,9	–	3,5	5,0	10,0
Málna	3,3	0,5	4,5	9,8	11,5	17,2	15,8	21,3	24,2	21,0	17,9	15,0	20,0
Ribiszke	11,1	0,5	0,7	1,7	3,2	7,4	12,4	22,0	18,2	14,0	13,4	14,0	18,0
Köszméte	13,9	1,3	1,7	3,8	4,1	8,2	11,3	13,3	9,3	7,0	4,7	8,0	10,0
Szamóca	–	1,0	6,2	7,5	20,3	14,7	19,1	16,4	14,6	13,0	7,8	9,0	10,0
Egyéb	1,6	2,3	1,1	3,8	4,8	4,8	6,1	5,6	2,5	12,0	30,0	24,0	37,0
Összesen	406,6	586,9	764,2	955,3	1218,1	1378,6	1509,8	1730,9	1628,5	1097,0	861,2	1094,0	1321

Forrás: KSH adatok

* Az 1999. évi termésmennyiség becsült adat (megyei főkertészek, Z-GyTT, ATT)

** Várható termés saját számításaink alapján

természetes növénytársulásokból származik. Évente mintegy 10 000–15 000 t gyógynövényként felhasznált száraz biomasszát termelnek a természetes növénytársulások. Az utóbbi évtizedben védett és veszélyeztetett növények közül 17 gyógynövényfajt vontak termesztésbe. A nagy felületen termesztett gyógynövényeknek világviszonylatban is egyedülálló, regisztrált fajtaválasztékuk van. A kisebb felületen termesztett gyógynövényekkel rendszerint egységnyi területen nagyobb termelési érték állítható elő.

A gyógynövénytermesztés a 20. század elejétől kezdve kiemelkedő szerepet játszott a magyar gyógyszeripar fejlődésében, különösen a mák-, az anyarozs- és a vinkaalkaloidok előállításában. A magyar gyógyszeripar ma is több növényi eredetű anyagból készít gyógyszert.

A 20. század kezdete óta a gyógynövények gyűjtésére és termesztésére specializált körzetek alakultak ki hazánkban. Ennek eredményeképpen az elmúlt évtizedek alatt olyan gyűjtési, termelési és feldolgozási szerkezet jött létre, ami ma is hatást gyakorolt az ágazatra. A hazai agroökológiai potenciál kihasználásával a gyógy- és illóolajos növények által előállítható termékek mennyisége jelentősen növelhető.

1.2.5. Dísznövénytermesztés

A dísznövénytermesztés többszáz növényfajjal foglalkozik, rendkívül szerteágazó a tevékenységi köre, **a kertészeti termesztés egyik legintenzívebb területe.** A szántóföldi növénytermesztéshez viszonyítva az egységnyi területen 50–100-szor nagyobb értéket állít elő. Az ágazat bruttó termelési értéke 1999-ben meghaladja a 30 milliárd Ft-ot, s mintegy 8–10 ezer családnak nyújt teljes vagy részmunkaidős foglalkoztatást. Magyarországon a dísznövénytermesztésről a KSH nem folytat adatgyűjtést, ezért a 9–10. táblázatban a Dísznövény Szövetség és TermékTanács becsült adatait közöljük a dísznövénytermesztési ágazatra vonatkozóan.

A hazai növényházi dísznövénytermesztés természetbe rendezéseinek nagy része elavult, üzemeltetésük költséges. Kiváló minőségű piaci terméket csak többlet munkacérráfordítással lehet előállítani és a versenyképességet csökkenteni, hogy a korszerűtlen természetbe rendezések kevésbé alkalmasak a kultúrák időztetésére. A vágottvirág-termesztés

9. táblázat A magyar dísznövénytermesztés területi adatai

Fedett termesztőfelület:	ha
Üvegház (magasüveg) kb.	100
Fóliaház, fóliasátor	220
Szabadföldi termesztés:	
Virághagyma	60
Szárazvirág	250
Szabadföldi vágott virág	40
Virágmag	35
Szabadföldi virágpálánta	15
Díszfaiskola:	
Fásszárú dísznövények	1880
Évelő dísznövények	7
Rózsató	120

Fedett terület cca: 320 ha

Szabadföldi terület cca: 2400 ha

10. táblázat A dísznövénytermesztés termelési értéke és termesztési felülete

Megnevezés	Bruttó termelési érték (Md.Ft)	Termesztési felület (ha)
Növényházi termesztés		
Vágott virágok	9	240
Cserepes dísznövények	4,5	40
Egyéb (pálánta, oltvány magvetés stb.)	2	40
<i>Összes fedett terület</i>	<i>15,5</i>	<i>320</i>
Szabadföldi termesztés		
Díszfaiskola	5,2	1880
Rózsató	1,0	120
Évelő dísznövények	0,7	7
Virágmagvak	0,4	35
Száraz virág	0,5	250
Egy- és kétnyári dísznövények	6,0	15
Egyéb (pálánta, hagyma stb.)	5,0	100
<i>Összes szabadföldi terület</i>	<i>18,8</i>	<i>2400</i>
Mindösszesen	34,3	2720

jövedelmezőségét a nyugat-európai konkurencia nagymértékben rontja. A hazai nemesítés hiányában a vágottvirág-termelés költségeit a licencdíjak jelentősen növelik. A szabadföldi dísznövénytermesztésünket meghatározó díszfaiskolai termesztés termékszerkezete korszerű és jövedelmezősége kielégítő. Az évelő dísznövények termesztésében a faj- és fajtaválaszték folyamatosan bővül, és a piac igényeinek megfelelő az alkalmazkodóképesség.

A dísznövények iránt hazánkban és a környező államokban is növekvő kereslet mutatkozik. A kereskedelmi forgalomban meghatározó jelentőségű vágott virágoknál a piac egyértelműen globalizálódott, de a szállítást nehezen viselő vagy költségesen szállítható kultúrák termesztését érdemes fejleszteni. A szabadföldi dísznövények termesztésében a nagy szállítási költségek miatt a globalizáció hatása csak korlátozottan érvényesül. **Szabadföldi dísznövénytermesztésünk majdnem minden területe versenyképesnek ítéltető a belföldi és az exportpiacokon egyaránt.** A hazai dísznövény-értékesítés követelményeit már ma is egyértelműen a nemzetközi virágpiac határozza meg.

2. Az EU-integráció és a kertészeti termesztés összefüggései

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás a hazai kertészeti termesztés számára nagy kihívás, de egyben az ágazat fejlődéséhez eddig soha nem remélt lehetőséget is teremt.

A hazai kertészeti termesztés fejlődésének mindig a gazdasági válságok, illetve az azokból való kilábalás lehetőségei adtak kiemelkedő ösztönzést. Az elmúlt másfél évtizedben mutatkozó termelési és értékesítési problémák, valamint a foglalkoztatási gondok jelenleg is egyértelműen indokolják a kertészet fejlesztését. **A nagy hozzáadott értéket előállító és munkaigényes kertészeti termesztés az EU-integrációt követően a magyar agrárgazdaság stratégiai ágazatává válhat, ezért fejlesztését nemzetgazdasági fontosságú prio-**

ritásként kell a felzárkóztatási folyamat során támogatni. Amennyiben a magyar kertészeti termesztest nem fejlesztjük, úgy egész régiók agrárgazdaságának elsorvadása lenne a következmény.

A kertészeti termékek értékesítésében az EU országai adják a világ legnagyobb és legfizetőképesebb piacát. A magyar kertészeti termelés viszonylag szerény részarányt képvisel az EU termeléséhez viszonyítva, így exportunk alapvető piaci zavarokat az EU-országokban nem okozhat. A magyar kertészeti export 50–70%-a ma is az EU-országok piacaira kerül. A termelés export-import egyenlege jelenleg is kedvező, és az EU-integráció után várhatóan tovább javul.

A kertészeti termelés területén az Európai Unió közös agrárpolitikája kevésbé korlátozó jellegű. Csatlakozásunk után a hazai kertészet részesülhet az EU támogatási alapjaiból, mert a kedvezőtlen adottságú régiók fejlesztésében a kertészeti termelésnek pótolhatatlan szerepe van.

A kertészeti ágazatnak az EU-integrációra való felkészítésében nem a termelési és az azokhoz közvetlenül kapcsolódó feladatok a kritikusak, hanem a piacra jutás és a piacon maradás feltételeinek megteremtése. **A termelők összefogásán alapuló EU-konform értékesítési szervezetek létrehozásában és az ellenőrzött értékesítési rendszer bevezetésében lemaradásunk nagyarányú.** A termelői értékesítő szervezetek az Európai Unióban számos piacsabályozási funkciót töltenek be, de fontos feladatuk a termelési és piaci információk gyűjtése, továbbítása. A kertészeti ágazatok érdekérvényesítésében és hatékony információs rendszerének működtetésében a termékutáncok és az agrárkamari szervezetek szerepe növekszik az EU-integráció után.

Az EU-csatlakozás időpontjáig lényegesen növelni szükséges a versenyképes, minőségi ártermelést megalapozó beruházásokat, műszaki és termesztestechnológiai fejlesztéseket. A kertészeti ágazatnak az EU-integrációra történő felkészülését az agrárstratégia keretében kiemelten kell kezelni, mert versenyképességének kialakításához szükséges korszerűsítést az ágazat önrőből nem képes megvalósítani.

Reális célkitűzés lehet, hogy a kertészeti termelés konszolidálásával és a csatlakozás előtti gyorsított fejlesztéssel az ezredforduló utáni évtizedekben hazánk az Európai Unió követelményeinek megfelelő kertgazdasággal rendelkezzen. A hazai kertészeti termelés számára az EU-integráció nem korlátot, hanem elsősorban bővülő piaci lehetőséget ad, amennyiben a kertészeti termékek a minőségi követelményeknek megfelelnek.

3. A kertészeti termelés fejlesztésének stratégiai programja az EU-integrációval összefüggésben a 2000–2002 közötti időszakban

3.1. A kertészeti ágazatok fejlesztésének közös feladatai

Az EU-hoz való csatlakozásunk időpontjáig a hazai kertészet összehangolt, gyorsított ütemű fejlesztésére van szükség,

hogy ökológiai adottságainknak és a piaci fogadóképességnek megfelelő termékszerkezet kialakuljon.

A magyar kertészeti termelés fejlesztésének kulcskérdése a beruházásokhoz és a termelés korszerűsítéséhez szükséges pénzügyi források megteremtése. A kertészeti ágazatok tökeszegény állapotban vannak, csak állami támogatással és kedvezményes hitellehetőségekkel tudnak a fejlesztés sokoldalú feladatainak megfelelni. Az EU-csatlakozásig tartó időszakot a kertészet felzárkóztatására és a várható piaci viszonyokhoz való alkalmazkodásra kell felhasználni.

A kertészeti termelés üzemi szerkezete rendkívül elaprózódott, az átalakulás eredményeképpen számottevően megnőtt a kistermelők aránya. Napjainkban megkezdődött ugyan a kertészeti gazdaságok differenciálódása, de ez a folyamat lassú. **Ösztönözni és elő kell segíteni a kertészeti ágazatban a birtokkoncentrációt és az üzemméret-növekedést.** Jelenleg 1–2 ha területű az átlagos kertészeti üzemméret, ami a műszaki fejlesztést nem képes biztosítani. A nyugat-európai tapasztalatok szerint a gazdálkodást megújítani és a piacgazdasági viszonyokhoz alkalmazkodni képes kertészeti családi gazdaságok átlagos területe eléri a 10–15 ha-t. **A főfoglalkozású – döntően saját munkaerőre alapozott – családi vállalkozások támogatásával lehet a kertészeti termelés versenyképességét növelni.** A családi gazdaságok védelmét a további elaprózódás ellen az EU-országok gyakorlatának megfelelő földbirtok-politikával kell megteremteni.

A hazai kertészet minden ágazatában a következő évtizedben is lényeges szerepük lesz a részmunkaidős kisgazdaságoknak, amelyek tulajdonosai csak jövedelemkiegészítő tevékenységként foglalkoznak kertészeti ártermeléssel. **A kertészeti részmunkaidős tevékenység jól társítható a falusi vendéglátással,** így a vidéki lakosság megtartáshoz is hozzájárulhat. A nagyobb méretű gazdaságok és társulások viszonylag szerény részarányt fognak képviselni a következő évtizedben a kertészeti termelésben, de szerepük az innovációban és a termelésfejlesztésben a jövőben is jelentős lesz.

A hazai kertészet jövője szempontjából a fejlődésüket megújítani tudó, versenyképes termesztest folytató családi vállalkozásoknak lesz meghatározó szerepük. Jelenleg többszázezer, döntően kis területű kertészeti termelő piaci kiszolgáltatottságának csökkentése és a termelők értékesítési biztonságának növelése a kertészeti termelés fejlesztésének központi kérdése. A magyar kertészet EU-integráció utáni versenyképessége elsősorban a piacra jutás, a piacon maradás szervezethez függ. **A hazai kertészet a termelők önszerveződése által létrehozott értékesítő szervezetek segítségével lesz képes az EU piaci viszonyokhoz alkalmazkodni.** Az általánossá váló termelői értékesítő szervezetek teszik lehetővé a korszerű ártermelést, áruvá készítést, tárolást, a szállítások folyamatosságát és a minőségbiztosítás feltételeinek megteremtését. A termelőknek a kertészeti termékek dinamikusan változó piacain aktív szereplőkké kell válniuk, mert csak közös marketingtevékenységgel érhető el, hogy a végtermék-értékesítésből jövedelmük növekedjen.

Az Európai Unió országaiban a kertészeti termesztés kormányzati segítségével fő formája a piaci követelmények teljesítéséhez szükséges infrastrukturális beruházások támogatása. Ugyancsak támogatott terület az ágazati terméktanácsok és kamarai tagozatok által működtetett megbízható információs rendszer.

Következésképpen az EU-csatlakozásig kiemelten kell támogatni és ösztönözni a hazai kertészeti termesztés versenyképességét alapvetően meghatározó termelői értékesítő szervezetek létrehozását, azok árúkezelési és értékesítési infrastruktúrájának kiépítését.

A kiváló minőségű kertészeti termékek piaci bevezetését elősegítő vagy imázsát javító nemzeti marketing programok indítása kívánatos az exportban potenciálisan számításba vehető országokban. A lakosság egészséges táplálkozását ösztönző program keretében kiemelt figyelmet kell fordítani a zöldség- és gyümölcsfogyasztás népszerűsítésére.

A kertészeti termékek többségének belföldi piacán a korszerű és ellenőrzött nagybani értékesítés megoldatlan. **A zöldség- és gyümölcs-nagykereskedelem jelenlegi formái nem felelnek meg az ágazat követelményeinek.** A nagy- és kiskereskedelmi kapcsolatok gyakran manipuláltak, és a termelők nagymértékű kiszolgáltatottságát tükrözik. Az EU mezőgazdasági politikája a termelői értékesítő szervezeteket részesíti előnyben a kertészeti termékek nagykereskedelmi piacain.

A kertészeti termékek értékesítésében a hazai felvevő piac a legbiztosabb bázis. A lakosság fizetőképességének javulásával párhuzamosan a belföldi piac jelentősége a kertészeti termékek forgalmában növekedni fog, de a várható piaci liberalizáció miatt csak az exportkövetelményeket is kielégítő áruminőséggel lehet a versenyképességet megőrizni.

A kertészeti termékek belföldi értékesítésében folyamatosan növekszik a bevásárlóközpontok és az üzletláncok szerepe. Az ezredfordulót követő években várható, hogy a bevásárlóközpontok és üzletláncok a kertészeti termékek kereskedelmében a 40–50%-os részarányt meghaladják. Ennek feltételeit (a kiváló áruminőség, egységes árutömeg, pontos és folyamatos szállítás, korszerű árúkezelési infrastruktúra és logisztikai kapacitás, minőségbiztosítási rendszer) a versenyképes és jövedelmező kertészeti termesztés érdekében gyorsított ütemben kell megteremtteni.

A zöldség- és gyümölcs-termés egyharmada jelenleg és távlatilag is ipari feldolgozásra kerül. Hazánkban a privatizáció után is több százezer tonnás zöldség- és gyümölcsfeldolgozó kapacitás áll rendelkezésre. Az alapanyag-termesztés és az élelmiszer-feldolgozás között a tartós szerződéses kapcsolatok nem alakultak ki. A magas energia- és munkaerő-ráfordítások miatt a tőkeszegény feldolgozóüzemek az alapanyag felvásárlási árain igyekeztek költségeiket csökkenteni, de gyakran a termelők sem tartják be szerződéses kötelezettségeiket. **A kertészeti termesztés fejlesztése igényli, hogy az elsődleges élelmiszeripari feldolgozásban vállaljanak részt a termelői értékesítési integrációk.** Piackonform intézkedésekkel kell segíteni a termelők és élelmiszer-

feldolgozó üzemek érdekeltiségét a kölcsönösen előnyös tartós szerződéses kapcsolatok kialakításában.

A kertészeti termesztési körzetek többségének klimatikus viszonyai szárazságra és aszályra hajlamosak, ezért belterjes és intenzív **kertészeti termesztés csak korszerű öntözéses gazdálkodás lehet.** Az öntözhetőség feltételeinek megteremtése az ezredforduló utáni kertgazdálkodás fejlesztésének kiemelt feladata. Öntözés nélkül hazánkban a kertészeti ágazatok többségében nem lehet piacképes, minőségi termékeket előállítani. **A kertészeti termesztés számára az öntözhetőség feltételeinek megteremtésében és méltányos vízhasználati díjak meghatározásában kormányzati intézkedések nélkülözhetetlenek.** A hazai termálvízkincs kihasználása a növényházi zöldség- és disznógyümölcs-termesztés egyik lényeges tartaléka, de kiaknázása csak több akadályozó tényező megszüntetésével, országos fejlesztési program keretében lehetséges.

Az Európai Unió országaiban növekszik az igény az egészséges táplálkozást nyújtó, kiváló minőségű, káros anyagoktól mentes, termőtájhoz és különleges termesztési módhoz kötött termékek iránt. A következő évtizedben a fogyasztók fokozottan igényelni fogják az új típusú, kiváló minőségű termékeket eredményező, környezetkímélő, integrált technológiával előállított kertészeti termékeket.

A jövőben a fogyasztók fokozott minőségi és biztonsági garanciát igényelnek a kertészeti termékekkel szemben is. Különösen vonatkozik ez a frissen fogyasztható gyümölcs- és zöldségfélékre, amelyek esetében **az integrált termékek tanúsítványa az ezredforduló utáni évtizedekben várhatóan a vásárlók piaci preferenciája alapján a jövedelmező termesztés egyik feltétele lesz.**

Az integrált termesztés fejlesztése a kertészeti ágazatokban fontos nemzetgazdasági érdek, ezért ösztönzése szükséges. Hazánkban az integrált termesztés növényvédelmi alapjainak kidolgozása megtörtént, és a kertészeti ágazatokban megkezdődött az integrált termesztéstechnológia egyes elemeinek bevezetése.

A kertészeti termesztés bővítésének lehetőségét jelenti a bio- vagy organikus termékek iránti növekvő kereslet hazánkban és az Európai Unió országaiban. Az ökológiai adottságok kihasználásával és a természetbarát anyagok felhasználásával folytatott biotermesztés számos kertészeti növény termesztését teszi lehetővé, viszonylag mérsékelt ráfordítással. Bár jelenleg még **a biotermesztés aránya az EU-országokban és hazánkban is szerény, de a jövőben egyik kitérés pontja lehet a kertészeti termesztés fejlesztésének,** mert a biotermékek iránt egyre fokozódó fizetőképes kereslet mutatkozik a világpiacon.

A nagyszámú, családi gazdaságokra alapozott kertészeti termesztés igényli és feltételezi a korszerű kutatási és termelésfejlesztési tevékenységet hazánkban. Ez hosszú távon is szükségessé teszi **az államilag finanszírozott kertészeti kutatási és termelésfejlesztési intézményhálózat fenntartását az EU élenjáró kertészeti termesztéssel rendelkező országok gyakorlatához hasonlóan.** Az elmúlt másfél évtizedben a kertészeti kutatások rendkívüli módon csök-

kentek, mert intézményhálózatát a működőképességük határát elérően leépítették. Csak 1999-ben történt meg a kertészeti kutatási intézetek visszafejlesztésének megállítása és működőképességük újjászervezése. A kertészeti ágazat versenyképessége nagymértékben függ attól, hogy képes-e hungaricum jellegű termékeket előállítani és exportálni. **A hungaricum jellegű kertészeti termékek előállítása csak hazai kutatási-fejlesztési tevékenységgel alapozható meg. Ennek érdekében sürgősen ki kell dolgozni a kertészeti ágazat országos kutatási stratégiáját a prioritások meghatározásával és biztosítani annak tárcaközi koordinálását.** Az FVM kiemelt támogatásával a kertészeti ágazatok biológiai alapjainak fejlesztésében jelentős eredmények születtek, de a korszerű kertészeti termeszést megalapozó és stratégiai jelentőségű technológiai kutatások minimálisra csökkentek. A kertészeti termeszés biológiai alapjai és termeszéstechológiája gyorsan változik, ezért a nemzetközi kutatás-fejlesztés eredményeinek gyors adaptációja elengedhetetlen. A kertészeti kutatási pályázatok több évre szólnak, mert biológiai és ökológiai sajátosságok miatt csak tartamkísérletekkel lehet megbízható eredményeket elérni.

A kertészeti termeszés sajátosságait és üzemi struktúráját figyelembe véve sürgősen újjá kell szervezni a kertészeti szaktanácsadás és továbbképzés országos rendszerét. A több százezer kertészeti termelő folyamatos szaktanácsadásban és továbbképzésben részesítése, szakmai, fogyasztói és környezetvédelmi szempontból egyaránt fontos nemzetgazdasági érdek. Ennek finanszírozása állami, önkormányzati és termelői hozzájárulással történhet. A non-profit kertészeti szaktanácsadási rendszert a regionális kutatási és felsőoktatási intézményekre, a kertészeti szakközép- és szakiskolákra, valamint a növényvédelmi állomásokra alapozva célszerű létrehozni, ahol a szakmai felkészültség mellett a bemutató kertek is rendelkezésre állnak. A termelők szakmai továbbképzése a meglévő oktatási intézményekben biztosítható, de sürgősen megoldandó feladat a szaktanácsadók szervezett és rendszeres továbbképzése is.

A kertészeti ágazat részére az egyetemi, főiskolai, szakközépiskolai és szakmunkásképzés és oktatás jelenleg is megfelelő szinten rendelkezésre áll, de e képzési formák anyagi feltételrendszerét javítani szükséges, különös tekintettel a tangazdaságokra és a bemutatóüzemekre.

A kertészeti termelés versenyképességének növelése igényli az EU-konform minőségbiztosítási, valamint megbízható termelési és piaci információs rendszer kiépítését.

3.2. A kertészeti ágazatok fejlesztésének feladatai és prioritásai

3.2.1. Zöldségtermeszés

A hazai zöldségtermeszés az ezredfordulót követő évtizedben mennyiségileg és bruttó termelési értékét tekintve is a kertészeti termeszés meghatározó jelentőségű ágazata marad. A megtermelt zöldség 30–35%-a a termelők önelátására kerül. Az életszínvonal növekedésével párhuzamo-

san az ezredforduló évtizedében a hazai zöldségfogyasztás mintegy 300–400 ezer tonnával növekedhet.

A zöldségtermeszési ágazatra az Európai Unióban nem vonatkoznak termelési korlátok, a termékeknek csak a piaci versenyben kell helytállniuk. Az ágazatban a jövőben a termőterület a jelenlegi 100–110 ezer ha-ról 70–75 ezer hektárra csökkenthető a fóliával borított felületek 15 ezer hektárra való növelése mellett. Az említett területen a terméshozamok emelésével több mint 2 millió tonna zöldségtermés állítható elő. **A hazai zöldségtermeszés jövedelmezősége és biztonsága megköveteli, hogy a termeszés támogatott fejlesztése a hagyományos tájtermeszési körzetekben valósuljon meg,** mert a termelés koncentrálása és intenzitásának növelése az ágazat versenyképességének egyik kritériuma, de egyben az eredet megjelölését is lehetővé teszi. Újabb, nagyobb területű zöldségtermeszési körzetek kialakulásának ösztönzése nem indokolt.

A tartósítóipari üzemek privatizációját követően az ipari alapanyag-termelés igénye kiszámíthatatlanná vált és jelentősen csökkent. A jövőben a többségében külföldi érdekeltégű tartósítóipari üzemeket ösztönözni kell, hogy hosszú távú tartós szerződéses kapcsolatokat építsenek ki a zöldségtermeszőkkel, hiszen az ágazat exportjának nagyobbik részét évtizedek óta a feldolgozott termékek teszik ki.

Hazai ökológiai adottságainkat és az európai zöldségtermeszést figyelembe véve a következő zöldségkultúrák fejlesztésének kiemelt támogatása indokolt:

- szabadföldi termeszésben a zöldpaprika és fűszerpaprika, görögdinnye, konzervuborka, salátafélék, vöröshagyma, fokhagyma, csemegekukorica, torma, spárga, gomba, valamint a tartósítóipar igénye szerint a zöldborsó és konzervparadicsom,
- hajtatasos termeszésben zöldpaprika és salátafélék, valamint tavasztól őszi tartó időszakban a paradicsom.

A hazai zöldségtermeszés hagyományos termeszési körzetei a következő évtizedben is megtartják kiemelt szerepüket. Békés, Csongrád, Bács-Kiskun, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben állítják elő a zöldségtermés döntő hányadát. Ezekben a megyékben a zöldségtermeszés szerepe kiemelkedő a foglalkoztatásban és vidékfejlesztésben is.

A hazai zöldségtermeszésben a fajtahasználat megfelelő. 1998-ban 1550 államilag elismert zöldségfajtából állt a fajtaválaszték, amely rugalmas és gyors fajtaváltás lehetőségét teremt meg. Az EU-csatlakozást követően a termeszhető fajták száma csaknem megtízszereződik, tehát **a fajtaváltást megalapozó, megbízható hazai információk szerepe felértékelődik.** A fajtaváltás a zöldségtermeszésben a technológia korszerűsítését igényli.

A hazai nemesítés csak néhány zöldségfajnál állja a nemzetközi versenyt. Ilyenek a zöld- és fűszerpaprika, zöldborsó, konzervuborka, ipari paradicsom, hagyma és bab. **Szükség lenne egy versenyképes nemzeti zöldségnemesítő és vetőmag-forgalmazó bázis létrehozására.** A hagyományosan híres hazai vetőmagtermeszés és -forgalmazás csak így képes a nemzetközi értékesítésbe bekapcsolódni.

A zöldségtermesztési ágazatban a technológiafejlesztési kutatások hazánkban gyakorlatilag abbamaradtak, ezért súlyos elmaradás van a termelés korszerűsítésében és a fejlett külföldi technológiák hazai adaptációja terén is. A zöldségtermesztésben különösen hiányoznak a kis családi vállalkozásokban alkalmazható technológiák és műszaki ajánlások.

Hazánk éghajlati adottságai mellett a zöldségtermesztésben a termékek minősége és terméshozama fokozott mértékben függ a vízellátottságtól. **A zöldségtermő területek jelenleg mintegy 25%-a öntözött, ezért az öntözéses zöldségtermesztés arányát többszörösére kell növelni.** Ennek érdekében kiemelt támogatásban szükséges részesíteni az öntözést szolgáló beruházásokat, előnyben részesítve a vizeskímélő mikroöntözést.

A zöldségtermesztés növényvédelmében túlzott és a termékekben kevésbé ellenőrzött a vegyszerfelhasználás. Szükség lenne a több százezer zöldségtermelő szakmai továbbképzésére, növényvédelmi előrejelző szolgálat kiépítésére és a folyamatos szaktanácsadás megteremtésére. **Fokozatosan ki kell terjeszteni a minőség ellenőrzését a teljes hazai zöldségkereskedelmi forgalomra, beleértve az import szállítmányokat is.**

A hazai zöldségtermesztésben **kiemelt figyelmet szükséges fordítani a hajtatasos és az intenzív szabadföldi, valamint a gombatermesztés fejlesztését szolgáló beruházások támogatására és annak ösztönzésére.** Ezzel a termelés biztonsága növelhető, a termékek minősége és ezáltal versenyképessége javítható, és nem utolsósorban ezek a technológiák a nagyobb kézimunka-ráfordítással a foglalkoztatottságban és a jövedelmezőség fokozásában is jelentős szerepet tölthetnek be.

A termálvízkincs kihasználása a hazai zöldségtermesztés fejlesztésének és a zöldségfogyasztás kiegyensúlyozottságának egyik potenciális tartaléka. Az utóbbi évtizedben a termálenergia kertészeti hasznosítása jogi, környezetvédelmi és gazdasági okok miatt megtorpant, pedig a termálenergiára alapozott növényházi termelésnek hazánkban nagy perspektívája lehet. **A geotermikus energia fokozott felhasználása a zöldség- és dísznövénytermesztésben nemzetgazdasági jelentőségű fejlesztési feladat, ezért a hazai termálvízkincs kertészeti hasznosítását elősegítő kormányzati intézkedések szükségesek.**

3.2.2. Szőlészet-borászat

A jelenlegi termelési volumen megtartásával kell a szőlészet és borászat fejlesztését, korszerűsítését megvalósítani. Hazánk EU-integrációja során mintegy 100 ezer ha ültetvényterület megtartásával évi 4,0–4,5 millió hl bortermelési kvóta biztosítása célszerű. Mindenképpen törekedni kell a magyar érdekek érvényesítésére a tokaji borkülönlegességek egyedi besorolásánál, Magyarország szőlészeti és borászati zónabeosztásának meghatározásánál és az EU-val kötött eredetgarancia megállapodások érvényesítésénél. Az EU-integrációt követően az asztali borok piacán

várhatóan versenyképes áron fognak megjelenni a külföldi tömegborok, óriási konkurenciát okozva a kisebb tőkeerejű és technológiai színvonalat megvalósító hazai termelőknek.

Az EU-csatlakozás folyamatában olyan jogszabályozás és intézményrendszer-kiépítés szükséges, amely harmonizál az uniós előírásokkal, de alkalmas a nemzeti sajátosságok érvényre juttatására és az ágazat működőképességének biztosítására. A magyar szőlő- és bortermelés a csatlakozást követően is perspektivikus ágazat maradhat.

Az elmúlt két-három évtizedben a szőlőültetvények termőpotenciálja, a felújítások elmaradása és az ültetvényfelaprózódás következtében, kritikus szintre csökkent. Az export visszaesése miatt belföldön hatalmas értékesíthetetlen borkészletek halmozódtak fel, amelyek leszorították a szőlő és a bor felvásárlási árát, minimálisra csökkentve az ágazat jövedelmezőségét. A szőlészeti és borászati ágazat sajátosságaiból eredően, valamint **a borpiaci szélsőségek mérséklése és a termelők érdekeltégének fenntartása végett sürgősen ki kell dolgozni a stabil, hosszabb távra érvényes borkészletcsökkentés kormányzati szabályozását.** A fölös borkészletek leparállással történő csökkentését az EU bortermelő országaiban évente rendszeresen és a borpiaci helyzetnek megfelelően végzik, tehát az EU-integráció után is folytatható gyakorlat lesz. A borleparálás központi kiadásai a szeszjövédéki adóból várhatóan megtérülnek.

A hazai szőlőtermesztés és borászat jövője alapvetően a kedvezőtlen korösszetételű és fajtaszerkezetű ültetvényállomány megújításának eredményességétől függ. A szőlészeti és borászati ágazat termőalapjainak megújításához **elengedhetetlen a szőlőrekonstrukció végrehajtása,** amelynek során az ültetvénytelepítéseket és a szaporítóanyag-ellátást kell kiemelt támogatásban részesíteni. Az ország történetében harmadik szőlőrekonstrukció végrehajtása **a következő évtizedben évente 5000 ha új ültetvény telepítését teszi szükségessé,** amely feltételezi az alany- és nemes törzsszőlők országos hálózatát. Az állami támogatású szőlőtelepítéseket csak kedvező termőhelyi adottságú területeken szabad engedélyezni, előnyben részesítve a minőségi bortermelésre alkalmas ökológiai adottságokat.

A szőlőfajták minősítését az EU gyakorlatának megfelelően kell korszerűsíteni. Mivel a szőlő 90%-a borként értékesül, ezért a fajtaértékeléskor a borászati és fogyasztási szempontokat fokozottan kell érvényesíteni.

A magyar borok jó hírének és versenyképességének növelése végett a fontosabb potenciális piacokon, elsősorban az EU-országokban és Észak-Amerikában, 5–10 évre szőlő ágazati marketingstratégiát kell kidolgozni és elindítani. Magyarország minőségi fehér borai megfelelő hírnév megteremtésével versenyképesek lehetnek a világpiacokon.

A nagy tőkeszámú szőlőültetvények műveléséhez szükséges speciális géprendszerek, a minőségi bortermeléshez a korszerű szőlőfeldolgozó és borászati berendezések beszerzése, a tárolóterek kialakítása az ágazat önerejére támaszkodva jelenleg még nem lehetséges. Ezeknek, valamint a **közös feldolgozásra és értékesítésre irányuló társulások-**

nak, a pinceszövetkezeteknek a támogatása az ágazat versenyképessége szempontjából kiemelt jelentőségű.

A jövedéki szabályozással és hatékonyabb hatósági minőségellenőrzéssel kell kiszorítani a hamisított termékeket (műborok). Meg kell kezdeni az Országos Borminősítő Intézet regionális akkreditált laboratóriumi hálózatának kiépítését a belföldön értékesített borok forgalmazásának engedélyezésére.

Meg kell gyorsítani az ágazathoz kapcsolódó és az EU-előírásoknak is megfelelő intézményrendszer teljes körű kiépítését.

3.2.3. Gyümölcsstermesztés

A hazai gyümölcsstermesztési ágazat az EU-integrációt követően is megmarad élők munkai igényes ágazatnak. Az ágazat e sajátosságának a jövőben is nagy lesz a nemzetgazdasági jelentősége, mert a tradicionális gyümölcsstermesztési körzetek többsége a hátrányos helyzetű régiókhoz tartozik. A tradicionális gyümölcsstermesztési körzetek a vidékfejlesztésben kiemelt szerepet töltenek be, mert ezekben a gyümölcsstermesztés más mezőgazdasági tevékenységgel nem pótolható. A kialakult gyümölcsstermesztési régiók megváltoztatása sem az ökológiai alkalmaság, sem a foglalkoztatási és vidékfejlesztési feladatok szempontjából nem indokolt. **A gyümölcsstermesztés fejlesztésében előnyben kell részesíteni az északkeleti régiót, a Duna–Tisza közt, az Északi-középhegység és a Délnyugat-Dunántúl gyümölcsstermesztési körzeteit.**

A hazai gyümölcsstermesztési ágazat termőalapjainak korösszetétele, fajtahasználata, művelési rendszere és termesztéstechnológiája korszerűsítésre szorul. **A gyümölcsstermesztés jövője a termőalapok megújításától függ.** Korszerű gyümölcsösök telepítését az EU-integrációig tartó időszak alatt gyorsított ütemben kell végezni. Az EU-csatlakozás előkészítése szükségessé teszi évi 3,5–4,0 ezer ha új ültetvény létesítését. Ez kedvezően találkozik a termelők előre jelzett telepítési szándékával, amely szerint 2000–2002 közötti években 12 103 ha gyümölcsültetvény létesítését tervezik. **Az állami támogatásának ki kell terjednie a gyümölcságazat kiegészítő és járulékos beruházásainak megvalósítására is.** A jelentős állami támogatás miatt az ültetvénylétesítési pályázatok szakmai megalapozottságát hitelt érdemlően biztosítani kell. Fokozott támogatásban célszerű részesíteni az intenzív és gyorsan megtérülő ültetvényberuházásokat.

Korszerű művelési rendszerrel és termesztéstechnológiával a következő évtized végére az összes gyümölcsstermő terület 20–25%-os csökkentése mellett a gyümölcsstermés 1,2–1,3 millió tonnára növekedhet.

Hazánk várható EU-csatlakozása után legkedvezőbbben értékesíthető gyümölcsfajok a meggy és a cseresznye, korai érésű szilva, kajszli, dió, málna, és a bodza. Az alma marad továbbra is meghatározó jelentőségű gyümölcsünk, részaránya az összes gyümölcsstermésen belül hosszú távon is

eléri az 50%-ot, de az ipari felhasználás jelenlegi 80–85%-os arányát jelentősen csökkenteni kell.

A gyorsabb és hatékonyabb **fajtainnováció végett szükséges korszerűsíteni és az EU-előírásokkal összhangba hozni a fajtaértékelés és a fajtahasználat hazai szabályozását, valamint a szaporítóanyag-előállítás minőség-tanúsítási és hatósági ellenőrzési rendszerét.**

Az ezredfordulót követő évtizedben az integrált gyümölcsstermesztés általános követelmény lesz, mert az értékesíthetőség feltételévé válik. Az integrált termesztés alkalmazását a hazai nemesítésű és a külföldi rezisztens, valamint toleráns fajták gyorsabb bevezetésével kell elősegíteni. **Az integrált gyümölcsstermesztés szigorú, de reális feltételrendszerét ki kell dolgozni** és gyakorlati alkalmazását fokozatosan bevezetni, s az ilyen módon előállított gyümölcsöt védjegy használatával eredettanúsítással kell megkülönböztetni.

A hazai gyümölcsstermesztés versenyképessége és jövedelmezősége döntően a megtermelt áru kezelésétől és az értékesítés feltételeitől függ. A jelenleg rendelkezésre álló tárolókapacitás túlnyomó része korszerűtlen és elaprózódott. A termelői értékesítő szervezetekre alapozva kerüljön kidolgozásra és meghirdetésre nagy kapacitású, korszerű árukezelési infrastruktúra (hűtőházak, áruvá készítő helyiségek és berendezések, logisztikai központok stb.) kiépítését segítő támogatási rendszer.

3.2.4. Gyógynövénytermesztés

A 21. századra vonatkozó előrejelzések tanúsítják, hogy a mezőgazdasági eredetű termékeken belül folyamatosan növekedni fog a felhasznált gyógynövénykészítmények aránya. 1992 óta az EU-országok gyógy- és aromanövények importja 21%-kal nőtt, és Magyarország a legjelentősebb exportáló országok közé tartozik.

Országos jellegű szabályozása szükséges a növényflóra tájjellegű, a környezet- és természetvédelmi szempontokkal összhangolt hasznosításának. Ennek jelentőségére utal, hogy a drog formában felhasznált növényi tömegben a begyűjtött növények aránya az 50%-ot is meghaladja. A természetes növényflóra hasznosítását a foglalkoztatási gondokkal küzdő Nagy-Alföldön, Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben be kell építeni a regionális fejlesztési programokba.

Az ezredforduló követő évtizedben **szükséges a hagyományos, elsősorban a hungaricumok előállításában jelentős gyógynövénytermesztési körzetek rekonstrukciója és továbbfejlesztése.** Ennek keretében fokozottabb figyelmet kell fordítani a mezőgazdasági termeléssel gazdaságosan nem hasznosítható területek újrahasznosítására és a gyógynövények biotermesztésének fejlesztésére.

Az ágazat eredményes tevékenysége érdekében meg kell szüntetni az gyógynövényekre vonatkozó elavult, hazai minőségvizsgálati rendszert, és egyidejűleg **új, korszerű minőségbiztosítási és tanúsítási rendszert kell bevezetni.** Ugyancsak felül kell vizsgálni az érvényben lévő jogi szabályozás előírásait.

Hazánk hagyományos nyugat-európai exportpiacainak megtartása és bővítése igényli a gyógy- és aromanövényekből készült termékek marketingstratégiájának kidolgozását és bevezetését.

3.2.5. Dísnövénytermesztés

A dísnövénytermesztés fejlődése és a dísnövények felhasználásának erőteljes növekedése világtendencia. Az EU-integráció után a hazai dísnövénytermesztésnek várhatóan azon területei fognak fejlődni, amelyekben klimatikus, földrajzi és tradicionális termesztési előnyeink vannak.

Az EU-integráció után versenyképes dísnövénytermesztési ágazatok lehetnek:

- a díszfaiskolai termesztés,
- szárazvirág- és virágmagtermesztés,
- a nehezen szállítható és különleges kezelést igénylő dísnövények növényházi termesztése.

A felsorolt területeken hazánknak figyelemre méltó helyzeti előnye van a szomszéd országokkal szemben, amit célszerű megőrizni és erősíteni. További előnyünk a magyar termelők és kereskedők által létrehozott és működtetett országos nagykereskedelmi hálózat. **Hazánk a közép- és**

kelet-európai államok hatalmas potenciális piacán a dísnövény-kereskedelem regionális központjává válhat.

Ökológiai adottságaink megkívánják a saját dísnövénytechnológia kidolgozását és fejlesztését, valamint a korszerű külföldi módszerek gyors adaptálását. A szabadföldi dísnövénytermesztésben elengedhetetlen a hungarikum jellegű kultúrák hazai nemesítése. **Újjá kell szervezni a hazai dísnövénytermesztési kutatási tevékenységet, mert a K+F kutatások a korábbi évekhez viszonyítva minimálisra zsugorodtak.** Különös figyelmet szükséges fordítani az őshonos, védett és veszélyeztetett diszitőértékű növényfajok termesztésbe vonására.

A hazai dísnövénytermesztési ágazat közgazdasági szabályozó rendszerének, különösen diszkriminatív jellegű adóztatási rendszerének felülvizsgálata és a termelés feltételeinek javítása szükséges ahhoz, hogy a magyar dísnövénytermesztés versenyképessége növekedjék, és részaránya a hazai virágfelhasználásban ne csökkenjen az EU-integrációt követően sem. A dísnövénytermesztés kerüljön be az Országos Statisztikai Hivatal kimutatásaiba.

A növényházi dísnövénytermesztésben versenyképességünk növelésére a termálenergia felhasználását, a zöldeghajtáshoz hasonlóan, támogatni szükséges.